

BERTIL ALMGREN

BERTIL ALMGREN föddes i Uppsala den 27 september 1918 och avled i Stockholm den 4 mars i år, 92 år gammal. Hans maka Inga hade då gått bort sommaren före.

Almgren tog studenten år 1936, blev filosofie licentiat 1946 och disputerade 1955, allt i Uppsala. Åren 1956–1962 var han docent i Uppsala, och efter kortare tjänstgöringar som amanuens vid Riksantikvarieämbetet och som museilektor vid Historiska museet i Stockholm blev han 1962 universitetslektor och 1965 professor i nordisk och jämförande fornkunskap i Uppsala, då som efterträdare till Mårten Stenberger.

I Vitterhetsakademien invaldes Bertil Almgren år 1972. Hans inträdesföredrag följande år bar titeln ”Hågafyndet och dess kulturmiljö”. Ämnet var knappast valt av en tillfällighet. Den 3 000 år gamla bronsåldershögen vid Håga utanför Uppsala hade nämligen sjuttio år tidigare undersökts av Almgrens far, dåvarande amanuensen vid Vitterhetsakademien, docenten Oscar Almgren. Till råga på allt hade akademiens Höga Beskyddare som ung arkeologistudent personligen deltagit i undersökningen och genom sina kontakter bidragit till finansieringen av projektet. Passande nog visade sig högen rymma en gravläggning av direkt kunglig beskaffenhet.

Oscar Almgren hade fått sin skolning genom två av tidens kulturhis-

toriska giganter, den spränglärde, geniale Hans Hildebrand och Oscar Montelius, Europas ledande arkeolog och tillika barndomsvän till Oscars fader. År 1913 tillträdde Oscar Almgren landets första lärostol i nordisk och jämförande fornkonst, vid Uppsala universitet. Bertil Almgren själv såg dock inte dagens ljus förrän fadern var i 50-årsåldern och redan hade drabbats av blindhet. Av den anledningen blev denne snart tvungen att ta tjänstledigt och redan 1925 i förtid lämna sin lärostol, som två år senare övertogs av Sune Lindqvist.

Trots sitt handikapp var faderns skaparkraft obruten och med hjälp av sitt närmast fotografiska minne kunde han fortsätta att producera forskning av högsta kvalitet. En förutsättning var förstås ett stort stöd från familjen, och redan som liten pojke fick Bertil Almgren läsa vetenskapliga texter högt för fadern, efterhand också på främmande språk. Han fick också ledsaga denne till utgrävningar, på exkursioner och i andra sammanhang. Mest anmärkningsvärt är dock att han från åtta- till tioårsåldern fick följa med till Vitterhetsakademien, där fadern var ledamot sedan 1908, för att som dennes bisittare föra anteckningar om föredrag och diskussioner vid akademiens sammankomster. Det vittnar inte bara om akademiens veneration för fadern och om dennes förtroende för sonens förmåga, utan också om en annan tids syn på barns behov.

Det kan alltså tyckas som om Bertil Almgren i det närmaste blev framavlad direkt ur arkeologihistorien och att hans väg genom livet varit utstakad från första början. Det kan också förefalla som att han fick allt serverat som på fat, då han redan före vuxen ålder fått en god inblick i tidens humanistiska forskning och blivit bekant med många av den lärda världens "stora elefanter", som för övrigt också hade kommit och gått i hans barndomshem. Men genom familjen har jag förstått att Bertil Almgren egentligen hade haft helt andra drömmar om yrkesval. Men när omständigheternas makter talar kommer den fria viljan lätt på undantag. Och i Bertil Almgrens fall talade de med hög och bjudande stämma.

Men allt detta var också ett tungt arv som lika väl hade kunnat block-

1958 vid utgrävningen av Takht-e Suleiman.

era hans framtid. Det står nog också klart att denna bakgrund försåg den unge Almgren med en extra dos av det allmänmänskliga behov av bekräftelse, som evolutionen så tanklöst lagt in i våra gener. Att Almgren över huvud taget förmådde frigöra sig och inte fastna för gott i traditionens flaskhals kan nog i hög grad tillskrivas den befriande oförmåga att ta vetenskapen högtidligt som utmärkte hans beundrade akademiska lärare Sune Lindqvist.

I doktorsavhandlingen 1955, *Bronsnycklar och djurornamentik vid övergången mellan Vendeltid och Vikingatid*, förenade Almgren studier av praktiskt förhistoriskt hantverk med en genomtänkt stilanalys av tidens konsthantverk och en teoretisk diskussion om grundvalarna för arkeologisk datering. På den tiden var det ett djärvt tilltag i en doktorsavhandling, men det blev inledningen till en mångårig debatt av stor betydelse för arkeologiämnet. Den stilanalytiska metod som Almgren där skisserade kom han tjugo år senare att tillämpa i sitt stora hållristningsarbete *Die Datierung Bronzezeitlicher Felszeichnungen in Westschweden*. Genom att stilistiskt definiera bronsålderns sedan gammalt väldaterade tidshorisonter för bronsföremål, fick han ett arkeologiskt instrument för datering av stora grupper av hållristningsbilder. Det var ett helt nytt och i allt väsentligt fungerande grepp som dock aldrig fått det genomslag det hade förtjänat. Det kan till en del tillskrivas en viss vaghet i framställningen som Almgren själv var medveten om, men också det olyckliga valet av ett språk som tyska som många yngre arkeologer i Skandinavien och västvärlden sedan dess stått främmande inför.

Ett annat centralt tankegods hos Almgren, som nog från början inspirerades av fadern, var den arkeologiska källkritiken, en vetenskaplig käpphäst som han i sin akademiska undervisning drev runt i manegen med både piska och morot och som lämnat bestående intryck på en hel generation studenter.

Tyngdpunkten i Almgrens forskning låg mycket på nordisk järnålder men han behandlade alla perioder från äldre stenålder till historisk tid och gjorde långa vetenskapliga utflykter över Europa, Medelhavsvarl-

den, Främre Orienten och Asien. I slutet på 1930-talet deltog han i Axel W. Perssons berömda undersökningar i Dendra i Grekland och tjugo år senare i fältarbeten i det mytomspunna Takht-e Suleiman i nordvästra Persien, bland annat tillsammans med herr Nylander och den legendariske orientalisterna Hans Henning von der Osten. Det senare var en erfarenhet som i sin tur ledde Almgren vidare till framsynta studier av de klimatiska och naturgeografiska förutsättningarna för Sidenvägen genom centrala Asien. Almgren behandlade också bronsålderns dräktskick och religion, han skrev om darwinismens inflytande på 1800-talets arkeologi och museiutställningar, han undersökte det senromerska inflytandet på den mellersta järnålderns bildvärld i Norden, han lyfte fram den märkliga renässansen för klassisk bildning i norra England under Europas mörka århundrade, han diskuterade vikingaskeppens konstruktion och funktion som en förutsättning för vikingatågen, han utredde den akademiska festdräktens bakgrund och han experimenterade med akustiken i medeltida kyrkor över halva Europa, för att bara nämna exempel.

Men Almgren var minst av allt en stilla bokmal. Framförd i full frihet framstod han mer som en utåtriktad, praktisk, lätt äventyrlig friluftsmänniska med tydliga drag av både Oppfinnar-Jocke och Skalman och lika oförutsägbar som den senare. Med sitt utpräglade bildsinne var Almgren också en briljant fotograf. En särskild dragning hade han till hållristningar som han dokumenterade med sin Hasselbladare, ofta under svåra arbetsförhållanden. Det skedde företrädesvis nattetid, i konstljus producerat med hjälp av blytungna bilbatterier. Att vara ute med Almgren i terrängen utvecklades lätt till hisnande upplevelser där man aldrig riktigt visste om natten skulle tillbringas under tak eller under en gran. Men det berodde aldrig på brist på omtanke från hans sida, den kunde tvärtom vara mycket stor, utan var bara ett självklart uttryck för hans funktionella sätt att fungera.

Genom familjens försorg har Almgrens unika arkiv med tusentals förstklassiska hållristningsfotografier nyligen förts över till Svenskt

Hällristnings Forsknings Arkiv i Vitlycke, där det nu gjorts allmänt tillgängligt för forskning genom att läggas ut på nätet.

Universitetets tredje uppgift var något som Bertil Almgren tog på allvar långt innan begreppet myntats och medan sådana aktiviteter ännu mest sågs som demeriterande. Sålunda var han år 1962 en av initiativtagarna och grundarna av Tanums Hällristningsmuseum i Bohuslän. Hans egen stora forntidsutställning på Gustavianum i Uppsala var en uppvisning i konsten att praktiskt taget utan budget åstadkomma stor populärvetenskaplig konkretion. Ett annat exempel på hans okonventionella och verkningsfulla pedagogiska grepp var hans offentliga modevisningar av förhistoriskt dräktskick med hjälp av levande modeller.

För snart femtio år sedan gav Almgren som huvudredaktör och huvudförfattare ut ett stort populärvetenskapligt bokverk *Vikingen*, som med sin mångdimensionella åskådlighet närmast var som en museiutställning i bokform, allt frukten av ett nära samarbete mellan en kreativ forskare och en lyhörd illustratör. *Vikingen*, som översatts till danska, norska, engelska, tyska, franska italienska, nederländska och förmodligen ännu flera språk, torde vara ett av de mest inflytelserika arbeten om vikingatiden som någonsin kommit ut. Boken är lika fräsch i dag som för femtio år sedan och den kommer ständigt ut i nya upplagor. Självt fick Almgren bara ett torftigt engångshonorar, men i gengäld har boken gett honom ett bestående namn i europeisk vikingatidsforskning.

Bertil Almgren hade en stark personlig närvaro som gjorde att han sällan förhöll sig likgiltig och inte heller lämnade andra oberörda. Han kunde vara obekvämt, men de konflikter han ibland drogs in i bottnade nästan alltid i vetenskapliga principfrågor. Mer än något annat stördes hans sinnesfrid av vad han upplevde som grov förenkling och fantasilös abstraktion av en komplex verklighet, liksom av slutsatser vunna genom snabba klipp och korta genvägar. Vetenskap var för Almgren i hög grad en fråga om etik. Men han kunde samtidigt visa uppskattning av både udda och enkla tankar bara det vetenskapliga grundarbetet var gott.

För Almgrens egen del kom motsättningen mellan flödande kreati-

vitet å ena sidan och kritisk sans å den andra helt klart att hämma hans produktivitet genom att ibland hindra honom att komma till avgörande skott. Men att hans vetenskapliga produktion för den skull blev allvarligt begränsad är en felsyn. Utifrån kriterier som helhetssyn, djup, skärpa, kreativitet, mångsidighet i ämnesval och metod och textuell förtätning framstår hans livsverk tvärtom som mäktigt.

Almgren tillhör de forskare som i hög grad fungerar genom visuellt tänkande. Det är en stor tillgång för en kulturhistoriker liksom för möjligheten att levandegöra forskning genom förmedling. Det färgade också hans språk, särskilt när han grep till pennan som essäist. Den artikel som han skrev helt ung i *Svenska Turistföreningens årsskrift*, ”En Färd till Gotlands Hesperider”, är ett fint prov på stilkänsla och på ett poetiskt bildspråk som ytterst har sin rot i en intensiv närvaro i upplevelser av natur, händelser och människor.

År 1833 startade Bertil Almgrens farfarsfar Knut August Almgren en sidenfabrik på Repslagargatan på Söder i Stockholm, som var i obruten drift ända till 1973. Efter pensioneringen tog Almgren och hustru Inga sin bostad i anslutning till dessa lokaler, bland annat i syfte att för framtiden försöka bevara den gamla fabriksmiljön med dess unika originalutrustning. Efter många turer kom en stiftelseorganisation till stånd, och med hjälp av yngste sonen kunde en begränsad fabriksproduktion återupptas och planen på museum förverkligas. I dag är Almgrens Sidendväveri ett levande industriminne i världsklass.

Bertil Almgren behöll sin intellektuella skärpa ända till slutet. Under de sista tio åren fördunklades dock hans tillvaro av en länge befarad blindhet, ett öde som han bar med ett beundransvärt filosofiskt saktmod.

Bo Gräslund